
СИНХРОНІЗАЦІЯ РОЗВИТКУ ПРИВАТНОПРАВОВОЇ СФЕРИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК АКТУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ НАУКИ ПРИВАТНОГО ПРАВА

УДК 340.1

<https://doi.org/10.32849/2409-9201.2020.20.1>

Крупчан О. Д.,

доктор юридичних наук, професор, дійсний член (академік) НАПрН України, директор НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Krupchan O. Synchronization of the development of the private legal sphere and the civil society as an actual task of the private law science

The article is devoted to the tasks facing a science of private law in Ukraine: to develop methodological bases for an implementation of the European private law principles; borrowing and adapting its specific norms; updating the mechanisms of the legal system of Ukraine.

A future improvement of a civil law must be based not only on the rule of law (the fundamental principle of a legal system), but also reflect new trends including an absolute perception of the principles of a free market economy. A new stage in the development of Ukrainian civil law is an implementation of EU law, in particular, the Draft Common Frame of References (DCFR), whose principles are somewhat different from the principles of the Central Committee of Ukraine and are reduced to four principles: freedom, security, justice (justice) and efficiency. The Study Group on the European Civil Code has developed a common approach to each of these principles, which can be summarized as follows:

- the principle of freedom is considered through the freedom of a contract, restrictions on third parties, contractual harm to third parties and society, interference in contractual relations in case of defects (relations), restriction of freedom of choice of contracting party, restriction of freedom to retain information at the pre-contractual stage, contract, correction of bidding inequality, minimal interference; on non-contractual obligations, in particular on a focus on a commitment rather than freedom, and freedom must be respected insofar as it is consistent with policy objectives, and property relations such as limited purpose of party autonomy, recognition and enhancement of freedom in some respects;

- the principle of safety, in general terms, should ensure normal living conditions and activities including contractual (contractual) security, non-contractual security as well as security regarding property;

- the principle of justice may conflict with other principles, as it is often difficult to define properly, but, in general, it boils down to the following formula: a person has a duty to act in accordance to the rules of good faith and integrity in a performance of obligations, an exercise of the right to perform and an exercise or protection of default means, an exercise of the right to terminate an obligation or a contractual relationship;

- the principle of effectiveness is viewed from the standpoint of contracting parties as well as broadly understood on the purpose of public needs, so this principle is developed through a fairly minimal formality.

Keywords: principles of European private law, justice, integrity, reasonableness, social responsibility, protection of human rights

Анотація. Стаття присвячена завданням, що постають перед наукою приватного права в Україні: розроблення методологічних засад впровадження принципів Європейського приватного права; запозичення й адаптації конкретних його норм; оновлення механізмів правової системи України.

Ключові слова: принципи Європейського приватного права, справедливість, добросовісність, розумність, соціальна відповідальність, захист прав людини.

Сучасний процес демократизації суспільства має базуватися на пріоритетах гуманізму, справедливості, добра і моралі, які повинні впроваджуватися в усі без винятку підвалини суспільного життя.

Україна іде конституційно визначеним шляхом євроінтеграції. Цей її поступ потребує глобальних економічних, політичних, соціальних та інших зрушень. Демократичні перетворення актуалізують потребу розвитку механізмів саморегуляції, коли суб'єкти суспільних відносин можуть самостійно встановлювати правила поведінки і контролювати їх дотримання. Зростання активності і відповідальності громадян надає можливість частину державних повноважень в певних сферах передавати інститутам громадянського суспільства.

Йдучи шляхом євроінтеграції, Уряд України ставить перед собою відомі цілі: країна має відповідати критеріям членства в Європейському Союзі і на цій основі приєднатися до спільного економічного, енергетичного, цифрового, культурного і правового просторів ЄС.

Звідси перед наукою приватного права в Україні постає важливе завдання розроблення методологічних засад впровадження принципів Європейського приватного права, запозичення й адаптації конкретних його норм і механізмів до правової системи України.

Майбутнє удосконалення цивільного законодавства має ґрунтуватися не лише на основі верховенства права (фундаментального принципу правової системи), а й відображати нові тенденції, в тому числі абсолютне сприйняття принципів вільної ринкової економіки. Новим етапом розвитку цивільного права України є імплементація права ЄС, зокрема, Загальної системи підходів DCFR (Draft Common Frame of References), принципи яких дещо різняться від засад ЦК України та зводяться до чотирьох принципів: свобода (freedom), безпека (security), справедливість (justice) та ефективність (efficiency). Група з підготовки Європейського цивільного кодексу (Study Group on a European Civil Code) відносно кожного з названих принципів виробила спільний підхід, який можна у підсумку викласти так:

- принцип свободи розглядається через свободу договору, обмежень стосовно третіх осіб, заподіяння шкоди контрактом третім особам та суспільству, втручання у договірні відносини у разі вад (дефектів) відносин, обмеження свободи вибору договірної сторони, обмеження свободи утримувати інформацію на переддоговірній стадії, інформації щодо умов договору, виправлення нерівності торгів, мінімальне втручання; щодо недоговірних зобов'язань, зокрема, щодо акценту на зобов'язаннях, а не на свободі, а свобода має дотримуватися настільки, наскільки відповідає цілям політики, а також щодо відносин власності, як-от: обмежена мета автономії сторони, визнання та посилення свободи в деяких аспектах;

- принцип безпеки у загальних рисах має забезпечувати нормальні умови для життя та здійснення діяльності, що включає договірну (контрактну) безпеку, недоговірну безпеку, а також безпеку щодо власності;

- принцип справедливості може конфліктувати з іншими принципами, оскільки його часто важко окреслити належним чином, однак в цілому зводиться до такої формули: особа має обов'язок діяти відповідно до правил добросовісної та добросовісної діяльності у виконанні зобов'язання, здійсненні права на виконання, в здійсненні або захисті засобів невиконання, в здійсненні права на розірвання зобов'язання чи договірних відносин;

- принцип ефективності розглядається з позицій договірних сторін, а також щодо широкого розуміння з метою публічних потреб, тому цей принцип розвивається через досить мінімальну формалізованість.

Нині окремі принципи Європейського приватного права мають загально визнаний цивілізаційний характер (справедливість (правосуддя), добросовісність та розумність, неприпустимість свавільного втручання в особисте життя, неприпустимість позбавлення права власності, солідарність і соціальна відповідальність, захист прав людини). Інші ж – потребують певного наукового переосмислення та нормативного підкріплення належними правовими нормами, особливо враховуючи напрацювання європейського приватного права. Так, принцип безпеки має дещо фрагментарний характер, а ефективність нині оцінюється у сукупності свого механізму правового регулювання.

До речі, ще 9 років тому відомий правознавець член-кореспондент НАПрНУ, а нині перший заступник Голови Верховної Ради України, Р. О. Стефанчук зазначав, що Загальна система підходів (DCFR) є важливою стратегічною законодавчою ініціативою ЄС і правовою політикою, яка має враховуватися, в тому числі, і при розробці власної правової політики в Україні. Адже можливість вивчення вказаних процесів надасть можливість підготувати нову методологічну базу для зміни основних засад формування українського цивільного законодавства, сприятиме його мобільності до потреб сучасності в контексті входження України до європейського простору. Крім цього, вивчення вказаної кодифікаційної роботи надасть можливість глибше зрозуміти як цивільне законодавство європейських країн, так і межі його уніфікації та зближення [1].

Межі європеїзації принципів (засад) цивільного законодавства України пролягають у рамках врахування відповідних положень Draft Common Frame of References у напрямках розвитку договірних, недоговірних та речових відносин із перспективою наступного впровадження норм *acquis* ЄС для підготовки і повноцінного набуття Україною не лише статусу держави – члена ЄС, а як повноцінного учасника європейського правового і політичного простору. Тому що, як слушно у свій час зазначали вітчизняні відомі науковці О. І. Харитонова та О. Є. Харитонов, говорячи про принципи Draft Common Frame of References, що їхнє завдання полягає у забезпеченні підґрунтя вдосконалення концепту приватного права відповідно до базових цінностей європейської цивілізації і, що, враховуючи завдання гармонізації національного законодавства з правом ЄС, саме таким імперативом має керуватися й наша держава, визначаючи напрями та характер розвитку українського цивільного законодавства [2].

На нашу думку, саме цим має керуватися у своїй роботі створена Урядом України робоча група щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України.

Таким чином, нормативно-правове регулювання та правовий вплив у цій діяльності має забезпечуватися відповідно до таких наукових положень.

Ринкова економіка та громадянське суспільство мають спільні принципи, входять до приватноправової сфери країни, що надає можливість взаємодоповнювати одне одного з метою належного здійснення суб'єктивних приватних прав та виконання обов'язків з перспективою досягнення відповідної економічної і соціальної стабільності як загального публічного інтересу. При цьому публічний інтерес слід розглядати як сукупний суспільний інтерес держави або територіальної громади як організацій громадянського суспільства, оскільки в механістичному аспекті публічні утворення є лише інституційним спектром економіки.

Практичне значення полягатиме у визначенні меж державного, а також адміністративно-правового та приватноправового впливу (узгодження загальних норм ЦК та ГК України, внесення змін до спеціального законодавства), що вимагає проведення реформи з приватизації суспільних відносин, тобто переміщення абсолютної більшості їх правового регулювання з публічно-правової у приватноправову площину.

Громадянське суспільство має необхідні умови для реалізації ринкових економічних принципів, зокрема, у процесі приватизації суспільних відносин (переведення регулювання та реалізації економічних інтересів на «приватних» учасників ринку) шляхом координації та співпраці у економічних секторах (саморегулювання, громадський контроль, обговорення нормативних актів та участь громадськості у плануванні), внаслідок розширення неюрисдикційних способів та форм захисту прав та інтересів. Сприйняття економічних відносин відповідно до їх інституційної структури дає можливість виокремити принципи їх правового регулювання.

Як результат, слід інституційно окреслити «третій сектор» громадянського суспільства, закріпити загальні засади у ЦК, узгодити із спеціальним законодавством (закони України «Про громадські об'єднання», «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», «Про кооперацію» тощо), що являє собою, по суті, реформу громадянського суспільства.

Інституційні сектори доцільно структурувати відповідно до адміністративно-правового регулювання (сектор державного управління, що виконує політичні функції з регулювання економіки, сектор державних організацій, що надають економічні послуги на неринковій основі, сектор підприємницького регулювання фінансових та нефінансових корпорацій, що створюються з метою здійснення підприємництва, сектор цивільного регулювання – домашні господарства та некомерційні організації, що мають на меті реалізацію особистих немайнових та майнових прав та інтересів без мети розподілу отриманого прибутку).

Це надасть можливість розмежувати владні повноваження держави і громадянського суспільства в управлінні економікою та монопольним становищем публічної влади у господарських відносинах, що, по суті, є реформою ринкового самоврядування та державного управління економікою і тому особливо важливим для правової науки є дослідження процесів синхронізації розвитку приватноправової сфери і громадянського суспільства. Тут слід мати на увазі таке методологічне застереження: є до деякої міри протиріччя між вимогою розвитку (подальшої структуризації) громадянського суспільства і всебічної демократизації і децентралізації держави, збільшення обсягу свобод громадян, інститутів громадянського суспільства і водночас вимогою зміцнення держави у чисто «державницьких» її функціях, удосконалення державної діяльності в усіх напрямках розвитку суспільства, в тому числі громадянського. Тобто є наявний складний діалектичний зв'язок між частинами суспільства: громадянським суспільством і державою.

І розвиток приватноправової сфери, і розвиток громадянського суспільства, і розвиток в решті-решт держави прямо пропорційні інтенсивності взаємодії і взаємних зв'язків між ними, оскільки громадянське суспільство забезпечує в приватноправовій сфері реалізацію життєвих приватних інтересів громадян, а держава сприяє їх реалізації через обмеження її втручання у функціонування громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Стефанчук Р. О. До питання про європейський вибір розвитку цивільного права в Україні // Приватне право і підприємництво. 2012. Вип. 11. С. 27–29.
2. Харитонов Є. О., Харитонova О. І. Принципи DCFR: сутність та значення для гармонізації цивільного законодавства України з правом Європейського Союзу // Часопис цивілістики. 2015. Вип. 18. С. 164–170.